

בבא מציעא סו

משה שווערד

1. שערים מצויינים בהלכה

דף סו. פטומי מילי בעלמא הוא. כתב הב"י (חו"מ רס"י דו ד"ה וכתבו עוד) בשם תלמידי הרשב"א, דהני מילי כשאינו אומר בלשון תנאי אלא אומר דרך סיפור דברים, אבל אם א"ל על תנאי אני מוכר לך, דאי טרפי מינך מגבינא לך שבחא ופירי, ודאי לא פטומי מילי הוא אלא תנאי גמור. ועי' בשטמ"ק בשם הריטב"א. ועי' במשל"מ (מכירה פ"ו הט"ו) אם הרא"ש חולק ע"ד התלמידי הרשב"א. ועי' בהגה' מרדכי (סי' תלד) ומובא ברמ"א (רס"י דו). ועי' במשפט שלום (שם ס"א ד"ה וע"ע) שהמחזק יכול לומר קים לי.

2. ברכת אברהם

בענין פטומי מילי

א) בגמ' פטומי מילי. יעוין בתוס' בכתובות (פ"ג ע"א ד"ה כדרכ) שכתבו בכותב לה דין ודברים אין לי בנכסיך למה ז"ל דמהני מטעם אי אפשי בתק"ח, תפ"ל בדבר שצממון תנאו קיים וע"מ כן קידשה, וחילו בחי' ב' דלאשה איצעי לה לאתנוי ומתני הבעל והו"ל פטומי מילי. וז"ע, אם זה פטומי מילי למה הוה סילוק, ובע"כ דבאמת התכוין שכן יהיה, ומהני מטעם סילוק ורק תנאי ל"ה, ולמה לא יוכל להועיל גם בתורת תנאי, וז"ע. ונראה מוכח בדברי התוס' שפירשו פטומי מילי, לא שהכונה לפטומי, אלא שזה דין שאם התנה מי שאינו לזכותו ל"ה תנאי ודינו כפטומי. וזה לא כמו שפירשו התוס' כאן בד"ה קמ"ל, שכתבו דהיא לא נתכונה אלא לפטומי.

ב) ומשמע שם בתוס' דגם בלשון תנאי לא מהני לתירוק ב', כיון שהאשה לא התנה, ע"ש בלשון התוס', והריטב"א בסוגיין כתב דבלשון ע"מ שפיר מהני אפילו אם היא אמרה כן, ומוכח דמפרש דקמ"ל, דכיון דל"ה תנאי גם אצלה, לכן ל"ה תנאי, אבל לעולם הוא נותן אדעתא דידה. ובפשוט נראה דנחלקו בזה ב' החירונים בתוס' בכתובות, ע"ש.

וברשב"א בשם הראב"ד כתב דהכל תולה מתי מתניס אם קודם המעשה או אח"כ, ולרשב"א דידי' תולה מי מתנה, ר"ל דגם קודם המקח צעין שיתנה מי שזה לטובתו, ולריטב"א ס"ל דבלשון תנאי לא איכפ"ל מי התנה, ושלא בלשון תנאי תולה בזה אם התנה לטובתו מהני, ואם זה שלטונת חבירו מתנה לא מהני.

3. תוספות מסכת בבא מציעא דף סו עמוד א ד"ה פטומי מילי

פטומי מילי בעלמא הוא - דוקא הכא שכבר עמדו על סוף לקנות שלא באחריות והיה מצטער הלוקח שלא היה מתרצה המוכר למוכרה באחריות והוא לא היה רוצה להניח מלקנותה בשביל כך ולהכי הוי פטומי מילי בעלמא אבל אם בתחילת הדברים פתח המוכר קני לך שדי דאי טרפי לה מינך כו' לא הוי פטומי מילי אלא תנאי גמור כי בודאי לא נתכוון ללוקחו אלא באחריות כמו שפתח לו המוכר ונפקא מיניה למ"ד [אחריות] לאו טעות סופר הוא או לשאר תנאים וכן בסמוך מיירי שנתרצה וגמר בדעתו ובפיו לגרש בלא תנאי והיא באתה לנחמו בדבריה.

4. הערות הגר"ש אלישיב מסכת בבא מציעא דף סו עמוד א

תוד"ה פטומי. שיטת התוס' דאם התנו בתחלת הדברים לעולם התנאי קיים. אלא דכאן איירי שהתנו כשכבר עמדו על סוף המו"מ לקנות וכו'. ובזה כיון דמוכר אתני הוי פטומי מילי בעלמא. ולפי שיטה זו כתבו הראשונים דכמו"כ בסמוך גבי גיטא דשכ"מ איירי באמרה כן לבסוף. אבל באמרה מתחלה כן חייל תנאי.

5. שערים מצויינים בהלכה

הלוחו על שדהו וכו'. כתב בחי' הרשב"א בשם הראב"ד, הא דלא אסרינן משום רבית, דכאן תנאי מכירה הוא אם לא יפרענו ביום פלוני, א"נ דמיירי לענין שקנה, אבל איסור רבית איכא, ומיהו אבק רבית הוא, דכל ע"י מכירה אבק רבית הוא ולא מסלקינן ליה. והרשב"א הקשה עליו, כיון ששנאוה הכא גבי איסור רבית, היה לו לשנות ואסור לעשות כן מפני איסור רבית, אלא ודאי אין כאן עסק לרבית כלל, דכל שאין בו אגר נטר מותר, ואין כאן אגר נטר, שלא נתכוין זה אלא שיפרענו בזמנו כו', ומ"מ אפשר שאינו מותר לכתחלה, דלא גרע מרבית מאוחרת, שכל שזה מקבל מיד הלוח יותר ממה שנותן לו אסור משום מראית העין, אלא מיהו קיל טפי מאבק רבית, ועל כן שנאוה סתם להתיר במשנה, ונעי' בשו"ת הריב"ש (סי' שלה) שהקשה עליו, דהלשון במשנה כן היה ביתוס בן זונין עושה עפ"י חכמים, משמע דמותר לכתחלה. ועי' בשו"ת הרשב"א (סי' תרנא) שמפרש ביותר ביאור, שאין רבית אלא דבר שנתרבה משום אגר נטר, וזה אינו כן, שאילו פרעו בזמנו לא היה מרבה לו כלום, ואם לא פרעו בזמנו חייב ליתן לו באותה שעה קרן וקנס, ואינו ממתין על הקרן כלל, וא"כ ליכא אגר נטר כלל, וכ"כ הר"י מיגש (ב"ב קסח.), ומ"מ אסור כיון שההנאה באה לו מחמת הלואתו, ולא גרע מרבית מאוחרת, ומגמ' לעיל

הר"י אסור וכו' עי"ש. ועי' בב"י (סי' קעז-יד ד"ה האומר) שרבינו ירוחם כתב בשם ספר התרומה, שאע"פ שמן הדין מותר, מ"מ אסור לעשות כן מפני הערמת רבית. וכן נפסק בשו"ע (סי' קעז סי"ד), ועי"ש ברמ"א. [נבחר"ד (סי' טז) הוכיח מתוס' לעיל (סה: ד"ה לא) דס"ל דהוי רבית קצוצה, ובהגה' אמרי כרוך דחה דבריו. ובביאור הגר"א כתב כהחוד"ד, והוא נוטה שיש בזה איסור דרבנן. ובשועה"ר (סעיף מז) כתב שיש בזה הערמת רבית. אמנם בחי' הריטב"א (החדשות) מפרש, דכל שלוח מעות מחבירו וקנס עצמו בקנין מעכשיו, שאם לא יפרעהו לזמן שקבע ישלם לו כפלים, אין בו משום רבית. ועי' בפנ"י (ד"ה אמר רב הונא) דכיון שמתחייב עצמו כן בדרך קנס, כה"ג שרי, כמבואר בשו"ע (סי' קעז סי"ח)

6. חדושי הריטב"א מסכת בבא מציעא דף סו עמוד א

לאחר מתן מעות לא קנה אלא כנגד מעותיו. וא"ת וכיון דסבירא לן דלאחר מתן מעות לא גמר והקנה אפילו כנגד מעותיו נמי היאך קנה או יקנה לגמרי או לא יקנה כלל כי תנאו היה על כל השדה, י"ל כדפר"י דה"ק לאחר מתן

מעות לא קנה אלא כשהתנה שיקנה כנגד מעותיו בלבד דליכא גוזמא, הא אלו התנה על הכל לא קנה כלל, וא"ת ולאחר מתן מעות במה זכה כשהתנה כנגד מעותיו דאי בכסף ראשון כבר נעשה מלוה ואינו קונה, וי"ל כגון דמוכר יתיב ליה השתא שוה פרוטה והתנה שיקנה בכסף זה, א"נ כשהקנה לו בשטר שיקנה בו לאותו זמן כשלא יקיים תנאו.

7. שערים מצויינים בהלכה

לאחר מתן מעות לא קנה אלא כנגד מעותיו.
הקשה הראב"ד, כנגד מעותיו כמאי קנה, והא מלוה הוא, ואין קרקע נקנה בכסף הלואה, וכן הקשה בחי' הריטב"א החדשות, נובחי' הרמב"ן הקשה, דהרי רב הונא ס"ל במס' נדרים (כו:) דאסמכתא לא קניא, וכתב דלמא רב הונא הדר ביה, וכ"כ הר"ן שם (כו. ד"ה ולרב הונא) דקים ליה להגמ' דהדר ביה כדהדר ביה רב נחמן כאן, ותיירץ דהמוכר נותן עכשיו שו"פ והתנה שיקנה בכסף זה, א"נ שהקנה לו בשטר שיקנה בו לאותו זמן כשלא יקיים התנאי. וכ"כ בתו"ח דנותן לו שטר על חנאי זה, כדמשמע בסמוך דאמר קרע רב יהודה לשטריה. ובפנ"י הקשה, הא נתאכלו המעות ובמה יקנה, ולא ניתנו מתחלה אלא לשם הלואה, ולכן כתב דצ"ל כהתרו"ח ודבריו מוכרחין, אלא שהפוסקים שכתבו הדין הלזהו על שדהו המהני כשאמר מעכשיו, לא הזכירו דבעינן שטר, ולכן מפרש כיון דחשבינן ליה למלוה כמוחזק מחמת המשכון, זוכה באמירה מטעם דהוי כמחילה וא"צ קנין עי"ש. ועי' בחי' חת"ס.

8. ריטב"א על בבא מציעא דף סה/ב

מתני' הלוהו על שדהו וכו' הרי היא שלו. פירוש ואפילו היתה שוה כפלי כפלים, ואוקמוה בגמ' בדאמר ליה קני מעכשיו דליכא משום אסמכתא, ומיהו אין הלוקח אוכל פירות בינתיים דהא עד אותו זמן הלואה גמורה היא, הילכך הלוה אוכל פירות למאן דמוקים בגמ' מתני' בלא מעכשיו, ולמ"ד דמתני' בדאמר לי' מעכשיו משלשין את הפירות, ואגב אורחין שמעינן מהכא דכל שלוה מעות מחבירו וקנס עצמו בקנין מעכשיו שאם לא יפרעהו לזמן שקבע שישלם לו כפלים שאין בו משום רבית, וה"נ מוכח בפרק גט פשוט (קס"ח א') מההיא דמי שפרע מקצת חובו וכדכתיבנא התם בס"ד:

9. תוספות מסכת בבא מציעא דף סו עמוד א ד"ה ומניומי אמר

ומניומי אמר אסמכתא לא קניא - כלומר החזירני מדברי כדפי' בקונ' וא"ת בלא מניומי נמי קבלה רב נחמן בפרק גט פשוט (ב"ב דף קסח. ושם) מרבה בר אבוא אמר רב אין הלכה כר' יוסי ... ומפרש ר"י טעם שוה לשניהם דהכא קני טפי מבעלמא שבתחילת המשכנתא הוי קצת כעין מקח וממכר שמקנה לו כל הקרקע להשתעבד לו בתורת משכון וגם עשה לו טובה בהלואה הלכך כשמתרצה לו שיהא שלו אם לא יתן לו עד ג' שנים יש בדעתו לקיים ולא להסמיכו על דבריו אמר כן אלא גומר בדעתו להקנות לו לרב הונא כדאית ליה ולרב נחמן מקמי דהדר ביה כדאית ליה ומשום דעדיפא הך אסמכתא משאר אסמכתא אתי שפיר (נמי) למניומי ולרב נחמן בתר דאהדריה מניומי דמהני הכא מעכשיו בלא ב"ד חשוב ובפ"ג דנדרים (דף כז:) אמרי' והלכתא אסמכתא קניא

והוא דקנו מיניה בב"ד חשוב וסתם קנו מיניה היינו קנין סודר וקנין סודר אינו אלא מעכשיו דלא מהני לקנות בו אחר זמן כיון דבההיא שעתא כבר הדר סודר למרי' כדאמר בפרק השותפין בנדרים (דף מח:): אלמא בשאר אסמכתות אפי' מעכשיו לא קני אלא דוקא בב"ד חשוב ומיהו קנס שעושין בשעת שידוכין מהני אפילו לא קנו בב"ד חשוב כיון שנוהגין בו כל העולם מידי דהוי אסיטומתא ...

10. דף על הדף קידושין דף ט עמוד ב

בגמ': כמה אתה נותן לבנך כו' לבתך כו' הן הן הדברים הנקנים באמירה כו'. אדמו"ר הפני מנחם זצ"ל אמר דהיינו טעמא דגמר שידוך נקרא בפני העולם "ווארט" [1] מחמת מימרא זו דרב: כמה אתה נותן לבנך כמה אתה נותן לבתך הן הן הדברים הנקנים "באמירה", שבאמירה בעלמא נעשה הקנין. ומילתא אגב אורחא קמ"ל שידעו חשיבות של כל מלה, שבאמירה גרידא נעשה כבר קנין ונקנה לזה ולזה. [2] עוד הגיד דאיתא ש"הן" הן אותיות שם 'הזיווג', ובמגילה ל"ב ע"ב איתא בבת קול והוא דאמר הן הן. והגוים רצו לקלקל קדושת ישראל ולכן נאמר במלחמת מדין "הן" "הנ - ה" היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל בד' (במדבר ל"א ט"ז), שרצו לבטל ה"הן הן". (ספר פני מלך). הוסיף על הנ"ל בנו, הגאון ר' יצחק דוד אלטר שליט"א: [3] והוסיף דהן הן הדברים הנקנים באמירה, היינו שהי' אמירת ב"ק בת פלוני לפלוני וכו', והן הן רומז לבת קול (כנ"ל משלהי מס' מגילה) וזהו המגיד מראשית אחרית. [4] עוד אמר דנק' ווארט ע"ש שאמרו בשידוך שארית ישראל לא יעשו עוולה ולא ידברו כזב, ולאידך מ"ד שאין אדם עושה סעודה ומפסידה, לזה עושים סעודת תנאים.

11. שערים מצויינים בהלכה

דכתיב (מקץ מג-ט) "אנכי אערבנו" נועי
 בשלטה"ג על המרדכי במס' סנהדרין אות א. וכ"כ
 הב"ח (סי' רז אות יח) דכל דין אסמכתא דלא
 קניא אינו אלא מדרבנן, אבל מדאורייתא ודאי
 אסמכתא קניא, כי היכי דערב משתעבד
 מדאורייתא בלשון אסמכתא, נועי בארעא דרבנן
 (אות א סי' עא) שכתב ראה לדברי הב"ח. ועי'
 בשו"ך (שם ס"ק יח) שהשיג עליו, דלמא ערב
 שאני, דבההיא הנאה דמהימן ליה גמר
 ומשעבד בפשיה כמו שאמרו במס' ב"ב (קעג:).

אסמכתא קניא. כתב המרדכי (ב"ק סי' מו)
 בשם רבינו נתנאל מקינן,
 דאסמכתא קניא לגבי הקדש וצדקה, שהרי
 אסמכתא קונה מה"ת דערב משתעבד מה"ת

12. שעורי ר' דוד מסכת בבא מציעא דף סו עמוד א

(פ'ו) אי אסמכתא אין קונה מה"ת או רק מדרבנן
 גמ' ומניומוי אמר אסמכתא לא קניא כו'. והנה הקרן אורה בנדרים (דף כז ב) כתב לדון בהא דאסמכתא לא קניא
 אם הוא מדאורייתא או מדרבנן. והביא דהמרדכי בב"ק פ"ד כתב בשם ר' נתנאל דאסמכתא לא קניא רק מדרבנן
 [ויליף מערב דמשתעבד אף על גב דהוי כעין אסמכתא]. והקרן - אורה כתב, דלכאורה יש להוכיח נמי מהא
 דחשיב בסנהדרין (דף כד ב) משחק בקוביא בכלל פסולי עדות דרבנן, דמשמע דאין זה אלא מדרבנן. אכן כתב,
 דאדרבה, מהתם מוכח להיפך. דהא כתבו התוס' שם (ד"ה ואלו) דהטעם שאינו פסול מדאורייתא הוא משום דאין
 דעתו לגזול [שאינו סבור לעשות איסור לבא לידי פסול דאורייתא], הרי מוכח דבאמת מה דאינו קונה, הוי
 מה"ת, ורק דאינו נפסל רק מדרבנן.

והנה בנתיבות (סי' ר"ז ס"ק ט"ו) כתב דהש"ך (שם סקי"ח) הביא דעת הב"ח דס"ל דמדאורייתא אסמכתא קניא, וכתב עליו הש"ך שהם דברי נביאות. והנתיבות כתב עליו, דאישתמישתיה להש"ך שהם מדברי המרדכי [הנ"ל, דרק מדרבנן לא קנה] ע"ש.
 ובקצוה"ח שם (סי' ר"ז סק"א) ג"כ הביא דברי הב"ח דאסמכתא אינה קונה רק מדרבנן אבל מדאורייתא קנה,
 והש"ך כתב עליו שהם דברי נביאות. והקצוה"ח כתב, ודברי חכמה המה, וכבר נאמר במרדכי דאסמכתא קונה בהקדש, דהא אסמכתא קונה מה"ת.

קפז) מ"ש אסמכתא בהקדש דקנה, ממקדיש דשלב"ל דלא קנה והנה עוד הביא הקרן אורה שם בשם המרדכי, דבהקדש לית ביה דינא דאסמכתא כלל, משום דגמר ומקני, דהא מה"ת אסמכתא קניא כנ"ל. והקר"א הקשה עליו, דא"כ מ"ט אין אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם, דהא כל הטעם שאין אדם מקנה דשלב"ל הוא משום דלא גמר ומקני, כדמוכח לעיל (דף טז א) גבי מה שאירש מאבא מכור לך. וכיון דלגבי אסמכתא לא הוי חסרון בהקדש משום דגמר ומקני, א"כ ה"ה דשלב"ל גמי לא יהא חסרון כהקדש דגמר ומקני.

ואולי י"ל דמה דלא גמר ומקני גבי אסמכתא, היינו "דאינו רוצה" להקנות, דאמדינן דעתיה דרוצה שלא יהא כן ולא יחול הקנין, ולכן בהקדש אמרינן שפיר דלהקדש רוצה להקנות וגמר ומקני. משא"כ בדשלב"ל מה דלא גמר ומקני אינו משום "דאינו רוצה", אלא דלא סמך דעתו ע"ז, כיון דליתא בעולם, וממילא אינו מקנה, [וכיון דאינו מחמת חסרון רצון להקנות, רק דמחמת דאינו בעולם לא סמך דעתו להקנות], א"כ בהקדש גמי הוי חסרון זה, דכיון שאינו בעולם, לא סמך דעתו להקנות.

13. שערים מצויינים בהלכה

מר ינוקא ומר קשישא בני דרב חסדא. פרש"י במס' כתובות (פ"ט:) שני בנים היו לו לרב חסדא ושם שניהם שרין, אלא שהגדול קורין לו מר קשישא ולצעיר קורין לו מר ינוקא. נועי מה שכתבנו לעיל י. ד"ה א"ל. ומבואר שלא הקפידו שלא יהיו שמותיהן שרין. וכתבנו בשמ"ב (ח"ד סי' קמה ס"ק טו, יז) דהכא כיון דלגדול קורין מר קשישא ולהצעיר מר ינוקא, זה בעצמו הוי שינוי, וכל שיש איזה שינוי אין להקפיד. ועי' מה שכתבנו במס' כתובות (שם ד"ה מר) בענין זה. ומצאתי בערוך (ערך אביי) דלפעמים מר הוא עיקר השם כגון מר בר אמימר ומר בר אשי, ולפעמים חלק משם כגון מר ינוקא ומר קשישא.

ועי' בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ג סי' עה) שכתב, דהראשונים קראו שם לבניהם ע"ש המאורע [עי' במדרש ב"ר לז-י], ולכן לא הקפידו לקרוא לבניהם בשם אחד, אם נודמן להם לקרוא כן, אבל כשקראו לשם אבותיהם נמנעו מלקרוא שני בנים בשם אחד, דאין זה כבוד לאבות שנראה כאילו יש לו שני אבות.

14. ברכת אברהם

(ג) ואשר יראה לומר זוה דג' ספרות י"ל באסמכתא. א' שאינו מתכוין כלל להשתעבד, אלא מטעה את חבירו שיסמוך עליו.

ב' שמתכוין להשתעבד על זד אחד מחמת שנלצו חושב שלא יתקיים זד זה, ושגם אם ישתעבד כן מ"מ לא יתחייב למעשה, ואם ילא כאידך זד הוה כטעות.

ג' שגם אם מתכוין על הספק, זה גופא שהוא כמהסס וכמתספק הוא חסרון נגמירות דעת, לא מנד שסומך על זד אחד אלא מנד שנספק לא נחשב לגמר ומקני.

15. הערות הגר"ש אלישיב מסכת בבא מציעא דף סו עמוד ב

אשכחיה דקאי שתי שיכרא קני. וילה"ע דהרי בשעת הקנין לא קנה, וא"כ במאי יקנה השתא. ובשלמא לעיל באשכחיה בגו זמניה וא"ל קני, א"ש דבמה דא"ל קני זה עצמו סיבה לקנות, וכמש"נ למעלה [או מצד קנין במלוה לפי"ד הרמב"ם, או דכשהוא אצלו במשכון קונה בשעה שאומר שמקנה לו, אף בלא מעשה קנין], אבל כאן הרי לא אמר לו כלום עכשיו. וכן יקשה בסמוך גבי אי קפיד בארעא [לפי פירש"י שם]. אך לפי פירוש התוס' שם לא יקשה שם, דהרי איירי מעיקרא בשעת ההלואה.

ונראה לומר דמה דאסמכתא לא קניא, אי"ז דבר מוחלט, אלא שאנו מסתפקים בשעת הקנין אם גמר בדעתו או לא, ולכך כל אסמכתא מיתלא תלי וקאי, דברגע שיהיה לנו ברור והוכחה, שמעיקרא בשעת הקנין גמר בדעתו, אז הוברר שלא היה זה אסמכתא.

והנה דנו הפוסקים באסמכתא ונשבע עליה אם קנה, והמו"מ בזה הוא עפ"י שו"ת הריב"ש, דכתב דיעקב אבינו קנה הבכורה מעשיו ועשיו נשבע לו ע"ז ואף דהוי דבר שלא בא לעולם מ"מ מהני קודם מתן תורה, ובת' אחרת כתב דלעולם דשלב"ע נקנה כשנשבע וסתירה בד', ובוה עמדו הט"ז והגר"א וכ' דלעולם לא מהני שבועה לקנות דשלב"ע, ובריב"ש ביאר באופן אחר.

והנה בשלמא אם מועיל שבועה, א"כ יש מקום לדברינו. אך לפוסקים דל"מ שבועה א"כ מוכח דאסמכתא זה הוא מוחלט שאין בו גמירות דעת כלל, והדרא קושיין. [א"ה, ושאלתי לרבינו שליט"א, שלפי דבריו ייצא חידוש דין, שכשהנותן יודע האמת שגמר בדעתו א"כ מחוייב לגלות האמת, ואז יהיה הדין שקונה הקונה. והשיב לי רבינו שליט"א, דדווקא כשיש לנו הוכחה על זה כגון בשתי שיכרא, אבל כל זמן שאין לנו הוכחה אף שהוא עצמו יודע האמת לא קניא, דמה שהוא יודע האמת אי"ז אלא דברים שבלב].

16. תוספות מסכת בבא מציעא דף סו עמוד ב ד"ה ואי אמר

ואי אמר קני לגוביינא מי קני הא אסמכתא היא - וא"ת והא משמע בסוף פירקין (דף עג:): דלא הוי אסמכתא אלא היכא דאין בידו אף על גב דלא גזים כי ההוא דיהיב וזוי לחבריה למזבין ליה חמרא ופשע ולא זבין ליה או היכא דגזים אף על גב דבידו כי ההיא דאם אוביר ולא אעביד אשלם אלפא וזוי אבל אם אוביר ולא אעביד אשלם במיטבא (שם) דלא גזים ובידו לא חשיבא אסמכתא והכא מאי אסמכתא איכא אם נותן לו קרקע בחובו וי"ל דחשיב כמו גזים לפי שאין אדם רגיל למכור קרקעותיו כלל ובסמוך גבי חמרא דאמר כל דאי לא קני אף על גב דחמרא למכירה קאי התם נמי כמו גזים חשיב לפי שעדיין לא היה זמן מכר היין ונותנו עתה בזול.

17. שערים מצויינים בהלכה

כי אמרי כו' דהוי עידי עידית קיימא, השתא קיימא ליה עידית במקום עידי עידית. עי' ברא"ש דק"ל כרב אחא מדיפתי. וכ"ה בשו"ע (סי' קב ס"ה). ומכאן הביא ראייה בשו"ת יד סופר (סי' יד) כשיש לאחד חזקה לתקוע שופר ביום א' דר"ה, ולאחד יש חזקה ביום שני, וכעת חל יום א' דר"ה בשבת, מי נדחה מפני מי, דהכא מוכח שהגם שיש לו שעבוד על העידית, מ"מ כיון דנפסדה העידי עידית פקע שעבודו, וקיימא עידית במקום עידי עידית, ה"נ יכול הראשון לטעון דמעולם לא היה לשני חזקה ביום ב', רק באופן שהוא תקע ביום ראשון, אבל היכא שהוא לא תקע ביום א' אין להשני חזקה לתקוע ביום ב', כיון שנתנו חזקה בכל שנה להראשון לתקוע ביום א', ואף שאין מכאן ראייה גמורה כי יש חילוק בין הנושאים, מ"מ י"ל דעכ"פ שניהם שוים כו' עי"ש. ויש

18. שערים מצויינים בהלכה

מחילה בטעות לא היא מחילה. כ"כ ברמ"א (ח"מ סי' רמא ס"ב) דכל מחילה בטעות יכול לחזור בו אפילו קנו מיניה נועי ברמ"א (יו"ד סי' קסד ס"ד) ובנו"כ שם. ועיי"ש בסמ"ע (סק"י) מש"כ לחלק דבמקום דלא מוכחא מילתא דבטעות היא היא מחילה, ועיי"ש בפת"ש (סק"ה). וע"ע בפת"ש (סק"ד) בשם שו"ת זכרון יוסף, מה שהוכיח מגמ' כאן שגם כששניהם לא ידעו היא מחילה בטעות, ודלא כמש"כ בנחלת שבעה (סי' כד סק"ד), ועוד כתב דלא אמרי' מחילה בטעות למפרע, ועיי' מזה עוד בפת"ש (אהע"ז סי' צט סק"ז).

כתב בנתיבות (סי' יז סק"ב) דכאן מוכח דנאמן לומר שמחל בטעות, ולא מחזקין ליה שהיה יודע הדין ומחל נעי ברש"י ד"ה לא מפקינן, אלא דבמכר מחילה בטעות הוי מחילה, ומזה למד דאם היכי שנתן לו כבר יכול לטעון שבטעות היה, כש"כ שאם לא נתן לו, רק טען לפני ב"ד הפחות, שיכול לטעון שבטעות טען כך.

19. ברכת אברהם

בענין מחילה בטעות

ענף א'

א) בגמ' למימרא דקבר ר"ג מחילה בטעות ל"ה מחילה והאיתמר וכו', והמסקנא לרש"י דמחילה בטעות היא מחילה ולתוס' דל"ה מחילה. ולכאורה ז"ע מהיכי תיתי לן שמחילה בטעות להוי מחילה, הא כל חלות התלוי בדעתו של אדם אינו חל בטעות, ומאי שנא מחילה, שלפי שיטת רש"י שונה מכל חלות בטעות. וגם לשיטת התוס' דהנדון אינו דוקא במחילה על זכויות, אלא הנדון נוגע גם לכל הקנאה והקדש בטעות, ז"כ בקצרה מה ההו"א שחול בטעות. ויותר מזה ז"ע ג, הא במניאות ליכא כאן שום מחילה ושום הקנאה, דנשלמא גבי מחל חוב מחמת שקצור שחזירו עשה לו טובה, שייך לומר שמחל, והמחילה בנויה על טעות, אבל כאן מעולם לא מחל, אלא שקצור שיש לחזירו קנין, ולכן הוא שותק, אבל מאחר שלא מחל בהדיא, ואפילו במחשבה לא חשב למחול.

ב) והנראה מוכרח מזה, דבאמת מחילה אינה מעשה הפועל חלות כמו הפקר או כמו כל קנין, אלא דיסוד ענין מחילה הוא גדר ויתור, ר"ל מצב של סילוק דעתו מהזכות, ולא מעשה סילוק אלא ע"ס המצב שדעתו מסולקת מזכותו הוא הגורם לביטול זכותו, וכמו שמצינו ביאוש כו"ב, דסילוק דעתו מהספק פועל באצידה דלהוי כהפקר, ה"ה בחוב ע"י שדעתו מסולקת מזה, שמוחלט אצלו שאין לו זכות ותביעה, זה ע"ס המחילה.

ענף ג'

(יא) ומסקנת הקוגיא לפי רש"י דמהני מחילה בטעות, אלא דבאונאה לא ידע דמחיל, וצ"ב מאי שנא אונאה ומ"ש מכירת דשלבי"ל ללא ידע שאינו מכור ולכן סבור שכל הפירות שייכים לחזירו ואין לו מה למחול כלל. והנה יסוד הביאור בלא ידע דמחיל גבי אונאה, נראה עפ"י דברי הגר"ח (הל' מכירה) דבאונאה הכל דמי המקח, וזה

חיוב חדש שחייבה התורה בהחזרת אונאה ומחוב זה לא ידע כלל, שוב לא ידע דיש כאן שום ממון, דהכסף שנחן באמת ל"ה טעות ונעשה דמי מקח, וכל הגדון שאע"פ שאין טעות במקח, מ"מ הכסף שהתורה חייבה להחזיר שפיר היה גובה אילו ידע מזה, ולכן נאמר ע"ז דהמחילה בטעות, דגם מי שמוכן לקנות ביוקר כשנדרש לזה, מ"מ אם התורה מזכה בזכות לתבוע ולקבל חלק בחזרה, למה שלא ירצה לקבלו, אלא בע"כ רק מחמת שלא ידע, משא"כ היכי דמכר וסבור שזה מכור ואינו יכול לחזור, הרי דמסלק דעתו ממה שנודע שהיה שלו, ומכאן נראה ראיה גדולה ליסוד הגר"ח ז"ל. ודוק היטב.

בגדר מחילה

ענף א'

(א) במחנה אפרים (זכיה מהפקר סי' י"א) מסתפק אם מהני מחילה בע"כ של לזה. ותלה זה במה דיש לחקור אם מחילה הוה סילוק או הקבאה, וכתב דנחלקו בזה החוס' והריטב"א, דדעת החוס' (קידושין י"ט ע"א ד"ה אומר) דאפי' אם ליכא זכיה לקטן אפי' בדעת אחרת מקנה מ"מ מהני מחילה, בע"כ דל"ה אלא סילוק מזכותו, והריטב"א (קידושין ט"ז ע"א ד"ה אמר רבא) כתב דמחילה הוה הקנאה, שכתב שם דגם אם ענד עברי גופו קנוי מ"מ מהני מחילה על קנין ממון שהוא כמתנה, ע"ש. וכתב דכיון דהוה כמתנה לא מהני בעל כרחו.

התם זביני הכא הלואה – [1] פירוש בקונטרס הכא הלואה ומתחזי כרבית שמתחילה בהלואה בא לידו וכריבית קצוצה דמי ואין אבק רבית בדבר הלואה אלא בדבר מכר כגון המרבה בפירות דמתניתין וקשה

דאם כן פליג רב נחמן אדרבינא דאמר בריש פירקין (דף סב.) משכנתא בלא נכייטא בדינינו אין מחזירין ועוד דאמר לקמן בשמעתין משכנתא באתרא דמסלקי אכל טפי לא מפקינן מיניה ומשמע דליכא מאן דפליג ועוד דמשמע לפירוש הקונטרס דבמסקנא לרב נחמן מחילה בטעות היא מחילה בר מהלואה משום דמיחזי כרבית ובכל דוכתין משמע דמחילה בטעות לא היא מחילה לרב נחמן בחזקת הבתים (ב"ב דף מא. ושם ד"ה אמר) גבי רב ענן דשקיל בידקא בארעיה א"ל מחילה בטעות היא ולעיל בריש המפקיד (דף לה.) גבי ההוא דאפקיד כיפי דאמר שומא בטעות הואי ותני נמי (נזיר דף לא.) ב"ה אומרים הקדש טעות אינו הקדש ובספ"ק דגיטין (דף יד.) אמרינן כל קנין בטעות חוזר [2] ומפר"ת הכא הלואה זהלוא לא הקנה אלא בתורת מכר והמכר אינו כלום דאסמכתא לא קניא נמצא דהוי מחילה בטעות ולא הוי מחילה ולכך הדרי פירי אבל אם היה נותנו בתורת רבית לא הוי הדרי דאבק רבית הוא אבל התם גבי פירות דקל זביני ולא מחילה בטעות היא דנהי דיכול לחזור מ"מ אין לו לחזור כי היכי דליקו בהימנותיה ולכך אית לן למימר דאפילו היה יודע שיכול לחזור לא היה חוזר ורבא דהוה בעי לאותביה מאונאה היה סבור דטעמא דרב נחמן דלא מפקינן באי שמיט ואכיל משום דמחילה בטעות היא מחילה ולפי סברת רבא היה משיבו ומביא ראייה מאיילונית.

1. דף על הדף מסכת בבא מציעא דף סו עמוד א

בגמ': פטומי מילי בעלמא הוא.

בשו"ת מהר"ם לובלין (פ' קכ"ב) נשאל בדבר נער בן ט"ז שנים בעיר ווינא שהי' נשוי אשה וחלה, ושידלו אותו בני משפחתה שיתן לה גט - פן ימות ותצטרך חליצה מאחיו, והבטיחו לו שאם יקום מחליו יחזיר אותה אליו, ויקדש אותה שוב.

אמנם לאחר שחזר לאיתנו והבריא, בגדו בו כל מרעהו, ושידכו את האשה לאיש אחר, וטענתם בפייהם על פי המבואר כאן שאם המתחייב מתנה ולא מי שזוכה בהתנאו, ה"ז פטומי מילי בעלמא, והכא אם החולה הי' מגרש ע"מ שתחזור אליו, הי' זה תנאי, אבל היות שהוא לא התנה, אלא הם התנו, פטומי מילי בעלמא הוא.

אמנם המהר"ם לובלין יצא נגדם ככל תוקף וכיאר שיש ג' אופנים (א) לפני המעשה - אז בין התנה המקבל בין התנה המתחייב, תנאו תנאי. (ב) בשעת מעשה - אז איכא דינא דגמרא הכא, דאם התנה המקבל הוה תנאי, ואם התנה המתחייב ה"ז פטומי מילי. (ג) לאחר מעשה, לא מהני לא מצד המתחייב ולא מצד המקבל. ובעובדא דהתם כיון שהתנאי הי' לפני הנתנה, שפיר חל התנאי. והאריך בזה עוד בסימנים קכ"ג - קכ"ו, והביא שם גם תשובת בעל הלבוש שאסר.

מעשה של גט זו נקרא "הגט מוינא" והיה בזה פולמוס בין כל גדולי הדור כמבואר בשו"ת הב"ת החדשות (סי' נ"ב) ובשו"ת גאוני בתראי תשובת הסמ"ע.

בשו"ת עין יצחק (להג"ר יצחק אלחנן מקובנא) אה"ע (סי' ל"ז) נשאל כעין זה שאלה מבהילה, באיש צעיר שנשא אשה והתקוטטו יחד, ורצתה להתגרש ממנו ולא רצה, ולבסוף הטעוהו בני משפחתה ואמרו לו שישע לפולין לרב קדוש וצדיק שמפורסם סגולותיו בעניני שלום בית, ולבסוף הטעוהו לומר שהם היו אצלו וזייפו מכתב בחתימת יד הרה"ג הנ"ל שמיעץ שיגרשה בגט ושוב ישאנה מחדש ואז ישרור ביניהם שלום ושלוה, ואכן כן עשה כפי עצה זו, וגירש את אשתו כדת וכדין, וכשתבע לישאנה שוב, נודע המרמה אשר עשו, שפרשו רשת ליד דרכו, ואין היא רוצה לחזור אליו, והבעל צועק ובמר יבכה וטוען שאדעתא דהכי לא גירשה.

וכתב דבנידון זה מודים כו"ע דהגט בטל, שהרי כל מה שגירש הוא על סמך המכתב של הרב הנ"ל, וכיון שהם הטעוהו וזייפו את המכתב, אם כן הרי הגט בטל למפרע. ובסוף התשובה (שהיא להגאון ר' דוב בעריש

מייזליש אב"ד וורשא) מסיים: "וסיומא דפיסקא הוא כי דעת למעכ"ת, דבנידון דידן הגט פסול מן התורה, והאשה קיימת בחזקת אשת איש דאורייתא ואסורה להינשא, ובעז"ה שנתבטל מעשה הנבלה הזאת, ולא יוסיפו בני עולה לענות לישרי לב ולתמימי דרך".

2. דף על הדף מסכת בבא מציעא דף סו עמוד ב

בגמ': אמר רב פפא האי אסמכתא זימנין קניא וזימנין לא קניא אשכחיה דקא שתי שכרא קני דקא מהפך אזוזי לא קני אמר ליה רב אחא מדפתי לרבינא דלמא לפכוחי פחדיה קא שתי.

בסוף פרשת יתרו נאמר (כד, ט - יא), 'ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל. ויראו את אלוקי ישראל וגו'. ויחזו את האלוקים ויאכלו וישתו', ופירש רש"י, 'ויראו את אלוקי ישראל - גסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה, אלא שלא רצה הקדוש ברוך הוא לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ואביהוא עד יום חנוכת המשכן, ולזקנים עד ויהי העם כמתאווננים וגו' ונתבאר במ אש ה', ותאכל בקצה המחנה, בקצינים שבמחנה'. וצריך להבין, מה גרם בחטא המתאווננים דדוקא אז נפרע ה' מהזקנים.

וביאר בחתם סופר (פר' יתרו) על פי המבואר בגמרא, דאסמכתא (דהיינו הבטחה שמבטיח לו שאם לא ימלא דבריו יתן לו שוה מאתים במנה), פעמים קניא ופעמים לא קניא, דאם מצאו ביום שהיה צריך ליתן לו את ההבטחה בחנות שותה יין קניא, דרואים שאינו עצב לחזור אחר פדיון, אבל אם רואה אותה מחזור אחר דמים לא קניא. והקשו על כך בגמרא, דאף אם רואה אותו שותה יין בחנות מאי ראייה דאינו עצב, אולי עושה כן כדי להפיג את דאגתו שדואג על המעות, כדכתיב (תהילים קד, טו) 'ויין ישמח'.

כמו כן יש באמירת נעשה ונשמע משום אסמכתא, דאנוסים היו מכפיית החר כגיגית. ולפיכך בתחילה כשהזקנים אכלו ושתו היה ניתן להבין זאת כדי להראות שמחה וחדוה דלא להוי כאסמכתא, ואם כן אדרבה יפה עשו ואין עליהם כל עונש, אך אחר כך בחטא המתאווננים דכתיב 'ויסעו מהר ה'' ופירש רש"י, 'כתינוק הבורח מבית הספר', ששמחו שנסעו מהר סיני שלא יוסיף להם עוד חוקים ומשפטים, אם כן מוכח דמה שאכלו ושתו היה כדי לפכוח פחדא, ולכן עתה נענשו.

לאחר מכירת הבכורה ליעקב נאמר (בראשית כה, לד), 'ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים ויאכל וישת, הלוא ויקם וילך ויבז עשו את הבכורה', וצריך להבין, מדוע היתה התורה צריכה לומר גם ויאכל גם וישת, הלוא שתייה בכלל אכילה.

וביאר המהרי"ט (פר' תולדות), דהנה מבואר בגמרא דאסמכתא (דהיינו הבטחה שמבטיח לו שאם לא ימלא דבריו יתן לו שוה מאתים במנה), פעמים קניא ופעמים לא קניא, דאם מצאו ביום שהיה צריך ליתן לו את ההבטחה בחנות שותה יין קניא, דרואים שאינו עצב לחזור אחר פדיון, אבל אם רואה אותה מחזור אחר דמים לא קניא. והקשו על כך בגמרא, דאף אם רואה אותו שותה יין בחנות מאי ראייה דאינו עצב, אולי עושה כן כדי להפיג את דאגתו שדואג על המעות, כדכתיב (תהילים קד, טו) 'ויין ישמח'.

לפי זה יש לומר, דלפיכך ציינה התורה גם 'וישת' דהיינו שעשו שותה וממילא אסמכתא קניא, שמא תאמר ששתה כדי להפיג את דאגתו, לכך המשיכה התורה ואמרה 'ויבז עשו את הבכורה', ולא דאג כלל.